

XALQARO ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

TRANSCHEGARAVIY GIDRORESURLARDAN BARQAROR FOYDALANISHNING
SIYOSIY-HUQUQIY MEKANIZMLARI VA ULARNING FALSAFIY-MA'NAVIY ASOHLARI

2-IYUN
2026-YIL

Qo'qon shahri,
Qo'qon davlat universiteti

Xalqaro
miqyosda

TRANSCHEGARAVIY SUV MASALALARINING FALSAFIY-MA'NAVIY TALQINI (MARKAZIY OSIYO MISOLIDA)

Bokubayev Kamil Yulchibayevich

Qo'qon davlat universiteti assistent o'qituvchisi

Begmatov Xurshid Isanlalivich

Qo'qon davlat universiteti assistent o'qituvchisi

begmatovxurshidbek508@gmail.com

<https://orcid.org/my-orcid?orcid=0009-0003-1227-9678>

Tuyboyev Shohijahon Oybek o'g'li

Qo'qon davlat universiteti Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq
ta'lim yo'nalishining 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: Mazkur maqolada transchegaraviy suv resurslari bilan bog'liq muammolarning falsafiy-ma'naviy mohiyati tahlil qilinadi. Suv resurslarining cheklanganligi, ekologik inqirozlar, iqlim o'zgarishi va geosiyosiy manfaatlarining kuchayishi sharoitida suv masalalariga faqat iqtisodiy yoki siyosiy nuqtai nazardan emas, balki axloqiy, ma'naviy va sivilizatsion qadriyatlar asosida yondashish zarurligi asoslab beriladi. Tadqiqotda Markaziy Osiyo davlatlari o'rtasidagi transchegaraviy suv munosabatlarining tarixiy-falsafiy asoslari, suv diplomatiyasi, ekologik etika va barqaror rivojlanish tamoyillari tahlil qilingan. Shuningdek, suv resurslarini boshqarishda mintaqaviy hamkorlik va o'zaro ishonchning ahamiyati yoritilgan.

Kalit so'zlar: transchegaraviy suvlar, suv diplomatiyasi, ekologik etika, falsafiy yondashuv, ma'naviy qadriyatlar, Markaziy Osiyo, barqaror rivojlanish, suv xavfsizligi.

Kirish

XXI asrda suv resurslari global strategik boylik sifatida insoniyat taraqqiyotining muhim omillaridan biriga aylandi. Jahonda aholi sonining ortishi, urbanizatsiya jarayonlari, iqlim o'zgarishi hamda ekologik muammolarning keskinlashuvi suv tanqisligi masalasini xalqaro munosabatlarning markaziy mavzularidan biriga aylantirmoqda. Ayniqsa, transchegaraviy daryolar va suv havzalaridan foydalanish masalasi davlatlar o'rtasidagi siyosiy, iqtisodiy va ekologik munosabatlarga bevosita ta'sir ko'rsatmoqda.

Markaziy Osiyo hududi transchegaraviy suv resurslariga yuqori darajada bog'liq bo'lgan mintaqalardan biri hisoblanadi. Amudaryo va Sirdaryo havzalari tarixan mintaqa xalqlarining iqtisodiy, madaniy va sivilizatsion taraqqiyotida muhim o'rin egallagan. Biroq suvdan foydalanish borasidagi manfaatlar tafovuti, suv taqsimotidagi nomutanosiblik va ekologik muammolar ayrim hollarda davlatlararo ziddiyatlarni yuzaga keltirmoqda.

Shu sababli transchegaraviy suv masalalariga faqat texnik yoki siyosiy muammo sifatida emas, balki falsafiy-ma'naviy fenomen sifatida yondashish dolzarb ahamiyat

kasb etadi. Suv insoniyat sivilizatsiyasining asosiy qadriyatlaridan biri bo'lib, unga nisbatan mas'uliyatli va adolatli munosabat jamiyatning ma'naviy taraqqiyot darajasini ham belgilaydi.

Metodologiyasi

Mazkur tadqiqotda tarixiylik, tizimli tahlil, qiyosiy-falsafiy yondashuv hamda ekologik-etika metodlaridan foydalanildi. Transchegaraviy suv resurslari bilan bog'liq xalqaro tajribalar, ilmiy qarashlar va Markaziy Osiyo davlatlarining suv siyosati qiyosiy tahlil qilindi.

Shuningdek, suv diplomatiyasi va ekologik xavfsizlik masalalarini o'rganishda interdisciplinar yondashuv qo'llanilib, siyosatshunoslik, falsafa, ekologiya va xalqaro munosabatlar fanlari integratsiyasi asosida ilmiy xulosalar shakllantirildi. BMTning suv resurslariga oid hujjatlari, ekologik-etika konsepsiyalari hamda Markaziy Osiyo davlatlarining suv boshqaruviga oid strategik dasturlari o'rganildi.[3.4]

Natijalari

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, transchegaraviy suv muammolarining asosida nafaqat iqtisodiy yoki siyosiy manfaatlar, balki ma'naviy qadriyatlar va ekologik mas'uliyat masalalari ham mavjud. Suvga faqat iqtisodiy resurs sifatida qarash ekologik muvozanat buzilishiga va mintaqaviy nizolar kuchayishiga olib kelishi mumkin.[1.2.]

Markaziy Osiyoda suv masalasining murakkablashuviga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatmoqda:

- iqlim o'zgarishi natijasida muzliklar hajmining kamayishi;
- suv iste'molining ortishi;
- qishloq xo'jaligida suvdan samarasiz foydalanish;
- davlatlar o'rtasidagi suv taqsimoti bo'yicha kelishmovchiliklar;
- ekologik madaniyatning yetarli darajada shakllanmaganligi.

Tadqiqot natijalari suv diplomatiyasining mintaqada tinchlik va barqarorlikni ta'minlashdagi muhim vosita ekanligini ko'rsatdi. Ayniqsa, suvdan foydalanishda "umumiy manfaat", "adolatli taqsimot" va "ekologik javobgarlik" tamoyillariga amal qilish zarurligi aniqlandi.

Shuningdek, suv masalalarining ma'naviy jihati sharqona tafakkur va islom sivilizatsiyasida ham muhim o'rin tutishi kuzatildi. Islom manbalarida suv "hayot manbai" sifatida talqin qilinib, undan isrof qilmaslik va adolatli foydalanish insoniy burch sifatida ko'rsatilgan.

Muhokama

Transchegaraviy suv masalalarining falsafiy mohiyati tabiat va inson o'rtasidagi uyg'unlik konsepsiyasi bilan chambarchas bog'liqdir. Zamonaviy ekologik falsafa insonning tabiat ustidan mutlaq hukmronligi g'oyasini inkor etib, biosentrik va ekosentrik yondashuvlarni ilgari surmoqda. Bu esa suv resurslariga nisbatan mas'uliyatli munosabatni shakllantirishni talab qiladi.

Markaziy Osiyoda suv masalasining tarixiy ildizlari qadimiy sug'orma dehqonchilik madaniyatiga borib taqaladi. Mintaqa xalqlari asrlar davomida suvni umumiy boylik sifatida qadrlab kelgan. Biroq sovet davrida suv resurslarining markazlashgan tarzda boshqarilishi va ekologik muvozanatning buzilishi Orol dengizi fojiasiga olib keldi. Mazkur ekologik inqiroz insonning tabiatga nisbatan noto'g'ri munosabatining oqibati sifatida namoyon bo'ldi.[5.6.7]

Bugungi kunda transchegaraviy suv masalalarini hal etishda “suv diplomatiyasi” konsepsiyasi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Suv diplomatiyasi davlatlar o'rtasida o'zaro manfaatli hamkorlikni rivojlantirish, ekologik xavfsizlikni ta'minlash va suv resurslaridan oqilona foydalanishga xizmat qiladi. Mintaqada suv muammolarini bartaraf etish uchun quyidagi yo'nalishlar muhim hisoblanadi:

Suv resurslarini boshqarishda xalqaro huquq normalariga amal qilish;

Ekologik madaniyat va ma'naviy mas'uliyatni kuchaytirish;

Suvni tejovchi texnologiyalarni keng joriy etish;

Mintaqaviy hamkorlik institutlarini rivojlantirish;

Yosh avlodda ekologik tafakkurni shakllantirish.

Shuningdek, suv masalalarini hal etishda “ekologik adolat” konsepsiyasi ham muhim o'rin tutadi. Mazkur yondashuv suvdan foydalanishda barcha davlatlar va jamiyat qatlamlari manfaatlarini inobatga olishni nazarda tutadi.[8.9.10]

Xulosa

Transchegaraviy suv masalalari zamonaviy dunyoning eng dolzarb global muammolaridan biri hisoblanadi. Ularni hal etishda faqat iqtisodiy yoki siyosiy mexanizmlar yetarli emas. Suv resurslariga nisbatan falsafiy-ma'naviy yondashuvni shakllantirish ekologik xavfsizlik va mintaqaviy barqarorlikning muhim omili bo'lib xizmat qiladi.

Markaziy Osiyo misolida olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, suv masalalarini samarali boshqarish uchun davlatlar o'rtasida o'zaro ishonch, ekologik hamkorlik va adolat tamoyillariga asoslangan suv diplomatiyasini rivojlantirish zarur.

Shuningdek, suvga nisbatan ma'naviy mas'uliyatni oshirish, ekologik-etika tamoyillarini jamiyat hayotiga singdirish hamda barqaror rivojlanish konsepsiyalarini amaliyotga tatbiq etish transchegaraviy suv muammolarining yechimida muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

- 1.Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma'naviyat, 2008.
- 2.Mirziyoyev Sh.M. Yangi O'zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O'zbekiston, 2021.
- 3.Саидов А.Х. Экологическое право. – Ташкент: Адолат, 2019.
- 4.Gleick P.H. Water in Crisis: A Guide to the World's Fresh Water Resources. – New York: Oxford University Press, 1993.
- 5.Wolf A. Shared Waters: Conflict and Cooperation. – Annual Review of Environment and Resources, 2007.
- 6.United Nations. Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses. – New York, 1997.
- 7.Rahaman M.M. Principles of Transboundary Water Resources Management. – Water Policy, 2009.
- 8.Falkenmark M. Freshwater as Shared Between Society and Ecosystems. – Stockholm, 2003.
- 10.Orol dengizi ekologik muammolari bo'yicha xalqaro tadqiqotlar to'plami. – Toshkent, 2020.
- 11.Xolmatov B. Markaziy Osiyoda suv diplomatiyasi va ekologik xavfsizlik. – Toshkent: Fan, 2022.